

УДК 314.04+(477)+(438)+(497).4

*Ігор ЛЮБЧИК***НАСЕЛЕННЯ З УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКО-СЛОВАЦЬКОГО ПОРУБІЖЖЯ У ПРЕДМЕТНОМУ ПОЛІ НАУКОВИХ ДИСКУРСІВ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ (МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ВИМІР)**

Серед актуальних тем сучасної гуманітаристики, посідають студії присвячені проблемам суміжних регіонів, які історично заселяли групи населення з особливим етнокультурним колоритом.

Співвідносно з теперішніми державними кордонами України пограниччя – це, здебільшого, зони, які в різний час внаслідок експансіоністської політики сусідів, а то й насильних переселень і депортацій українців, відчужувалися від українського етнотериторіального масиву чи й нині підтримуються в режимі перманентного відчуження.¹

У своїй дослідницькій студії фокусуємо увагу на один з чи не найбільш контрастних порубіжних регіонів, який в умовах сьогодення адміністративно охоплює три держави. Натомість у минулому, це територія проживання етнографічної групи лемків, північна частина яких, волею історичних обставин була виселена із своїх прабатьківських етнічних теренів і тільки їх закарпатська частина сьогодні продовжує свою популяцію в не найсприятливіших умовах словацької етнополітики. Зважаючи на пошматовану адміністративними кордонами етнографічну цілісність, регіон у радянські часи практично був позбавлений уваги з боку наукових кіл. Натомість в останні десятиліття важливою складовою наукових дискурсів з вивчення означеного регіону, які все більше манять допитливих дослідників є міжпредметні наукові дослідження. Це один із українських реліктних етнокультурних регіонів, який міг би висвітлити чимало таємниць етногенези праслов'янства, проте із середини ХХ століття опинився перед загрозою остаточного винародовлення.

Після Другої світової війни у зв'язку з радянсько-польськими домовленостями ситуація на землях західного пограниччя щодо українства стала значно складнішою. Задіяні нові потужні політико-адміністративні та ідеологічні чинники спрямовані на те, щоб рештки корінного українського населення, які ще збереглися, зокрема на Пряшівщині, не вважали себе українцями.

Цілком очевидно постає необхідність детального комплексного опрацювання проблеми, вироблення на цій основі виражених історико-етнологічних оцінок процесів на пограниччі, закріплених у відповідних державних документах та їх

¹ Кирчів Р. Студії з українсько-польського етнокультурного пограниччя / Р. Кирчів. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. – С. 17.

віддзеркалення в політиці пам'яті й донесення офіційної позиції до політикуму та світової громадськості. Мусимо констатувати, що в умовах сьогодення, на жаль, політикум і держава далеко не завжди, коли цього потребує ситуація, використовує напрацювання фундаментальної науки.

Переконаємося, що наявність значного масиву наукових праць, присвячених проблемі Лемківщини та лемків, викликає потребу аналізу позицій авторів, які, працюючи з подібними, а часто одними й тими ж документами, нерідко послуговуються різною термінологією, висловлюють різне бачення минулих подій, приходять до різних висновків.

Наскільки продуктивними й перспективними є і мають підставу й далі бути такі дослідження, засвідчують напрацювання з цієї царини, які вже на сьогодні існують в науці. В означеній статті, зокрема висвітленні її предмету, особливо важливим є притримуватись принципів наукового плюралізму.

Напрацювання міждисциплінарних дискурсів про населення пограниччя охоплюють найрізноманітніші спектри спеціальностей історичного, культурологічного, політичного та інших блоків.

У цьому контексті привертають увагу дисертаційні роботи культурологічного напрямку, зокрема фольклорне дослідження Саварин Т.². Дисертація є першим в українській фольклористиці комплексним дослідженням лемківської весільної обрядової пісенності в міжетнічному контексті. Об'єктом даного дослідження обрано лемківську весільну пісенність як найконсервативніший сегмент регіональної обрядової етнокультури. Дисертантка визнає, що пограничне розташування лемківського краю та тривале сусідство з іншими етносами, їх культурні та суспільно-політичні контакти зумовили і взаємопроникнення елементів весільної пісенно-обрядової інсценізації. Водночас авторка резюмує, що лемківські довесільні обряди в своїй основі мають більше рис саме загальноукраїнських або цілком автентичних, ніж привнесених із аналогічних словацьких чи польських обрядових дійств.

Цікавим видається висновок дисертантки про політичний статус між сусідніми етносами, який став важливим фактором етнокультурного обміну. На думку авторки, між панівним і поневоленим народами завжди виникав психологічний бар'єр відчуження. У той же час між підневільними етносами існувала атмосфера взаєморозуміння, що сприяла культурному взаємообміну. Пояснення цьому авторка знаходить у 18 весільних піснях, які спільні для лемків і словаків, натомість майже відсутні лемківсько-польські паралелі.

Водночас із дисертаційної роботи є не зовсім зрозумілим теоретичний підхід авторки до окремих у даному випадку принципово важливих дефініцій. Дисертантка вживає "крайня західна етнографічна група українців", пізніше відзначає, "ця невелика етнічна група". Не зовсім правильним нам видається вживання терміну "українські лемки".

² Саварин Т. В. Лемківські весільні обрядові пісні в міжетнічному контексті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.07 "Фольклористика" / Т. В. Саварин. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 27 с.

Цикл фольклорних дисертаційних робіт доповнює праця Халюк Л.³ Вивчаючи усні наративи переселенців про трагічні події 1940-х років, дисертантка стверджує, що вони є незаперечним свідченням розпорошення українців у Польщі з метою їх повної асиміляції. У роботі відведено спеціальний підрозділ, який присвячений відображенню національної ідентичності українців-переселенців. Авторкою відзначено, що значне місце в досліджуваних наративах займають оповіді про тотальний нагляд за українським середовищем з боку міліції та Служби безпеки, заборона спілкуватися українською мовою та збиратися гуртом.

Водночас авторка відзначає, що попри констатований високий рівень української національної свідомості в респондентів-оповідачів, усе ж спостерігається певна напруженість, “двоїстість” життя української громади. Незважаючи на відстань, вони підтримують тісні стосунки через зустрічі, фестивалі, проте за місцем проживання свідомо приховують своє походження.

Тематично наближеною до досліджень фольклорної тематики є дисертація О. Фабрика-Процької⁴, об’єктом якої стала лемківська культура ХХ ст. як складова частина національних культурних надбань українського народу. Дисертантка свідомо зосередила увагу на тих областях, де компактно проживають депортовані у ХХ ст. лемки та діють найбільш активні лемківські громади (Тернопільська, Івано-Франківська та Львівська області).

Підсумовуючи накопичений дослідницький матеріал про пісенний фольклор лемків, авторка відзначає, що в ньому сильніше даються взнаки нашарування різних пісенних епох; із огляду на історичні обставини, інтенсивніше відбувався процес асиміляції з пісенними культурами сусідніх народів, а внаслідок депортації пристосування лемківських пісенних зразків до загальноукраїнських регіональних музичних стилів”. Водночас нам видається не зовсім науково вивіреном вживання авторкою термінології щодо лемків “регіональна субкультура лемківська” “український субетнос”⁵.

Особливості збереження зразків пісенного лемківського фольклору досліджувала К. Чаплик⁶. Хронологічні межі у яких автор досліджує лемківську народну пісенність як одну з регіональних складових української національної культури, охоплюють події, що відбулися в житті українців-лемків в другій половині ХХ ст. Оригінальністю дослідження відзначається джерельна база, яка насичена емпіричним матеріалом. Запис польових матеріалів автор проводила у місцях компактного й дисперсного проживання лемків-переселенців у Західній Україні та поселення автохтонних лемків на

³ Халюк Л. Усні народні оповідання українців-переселенців Лемківщини, Холмщини та Підляшшя: жанрово-тематична специфіка, художні особливості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец.: 10.01.07 “Фольклористика” / Л. Халюк. – Київ, 2011.

⁴ Фабрика-Процька О. Пісенна культура лемків ХХ століття: збереження традицій та новотворчість: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.01 “Теорія та історія культури” / О. Фабрика-Процька. – Львів, 2007. – 20 с.

⁵ Там само. – С. 1, 14.

⁶ Чаплик К. Трансформація пісенного фольклору лемківських переселенців у Західній Україні (повоєнний період): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.03 “Музичне мистецтво” / К. Чаплик. – Київ, 2010. – 23 с.

Закарпатті. Дисертантка відзначає міжкордонне геополітичне положення лемківського краю, яке було сприятливим для пограничних впливів сусідніх культур.

На основі зібраних та опрацьованих польових матеріалів від етнофорів лемківської культури дослідниця узагальнює роль фольклору для лемків в контексті етнонаціональних процесів у регіоні. Значення фольклору, на її думку, у житті лемків важко переоцінити. “Тісний зв’язок з усною народною творчістю допомагав переселенцям упродовж довгих років черпати сили для протистояння колонізації, словакізації, русифікації, збереженню етнічної ідентичності та етнокультурної єдності з українським народом, був для лемків потужним каталізатором і фактором само ідентифікації”⁷.

Серед новітніх дисертаційних досліджень присвячених вивченню лемківської етнографічної групи, слід згадати роботу В. Наконечного⁸, у якій дисертант зосередив увагу на соціокультурній трансформації етнографічної групи лемків у ХХ столітті, що спричинила кардинальні зміни у всіх сферах їхнього життя. Географічний ареал дослідження, охоплює тільки територію Лемківщини у складі Польщі включно з північно-західними землями, де відбулося розселення лемків унаслідок акції “Вісла”, а також територію УРСР. Дисертант акцентує увагу на особливостях життя лемків на етнічних землях, їх депортації, процесі адаптації та культурному розвитку в нових геополітичних умовах.

Дослідження українсько-польсько-словацького порубіжжя в контексті лемкознавчого сегменту поповнили дисертаційні роботи зі спеціальності “Етнологія” В. Турчак⁹ та І. Любчика¹⁰. Останні роки почали з’являтися окремі дисертаційні праці зі спеціальності “Всесвітня історія”, у яких автори розглядають порубіжний регіон проживання українців у контексті історичних процесів Словаччини та Польщі. Прикладом можуть слугувати дослідження М. Васильченко¹¹ та О. Янчук¹².

О. Турчак у своїй роботі обмежується тільки галицькою частиною Лемківщини, яка перебувала в умовах польської адміністрації. Вивчаючи сільську громаду у лемків, автор відзначає, що народний релігійний календар лемків та їх громадсько-побутові звичаї переконливо свідчить про єдність лемківської народної духовної

⁷ Там само. – С. 12.

⁸ *Наконечний В.* Лемки в ХХ столітті: Життя на етнічних землях та в нових геополітичних умовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 09.00.12 “Українознавство” / В. Наконечний. – Київ, 2008. – 19 с.

⁹ *Турчак О.* Сільська громада у лемків (1866–1939): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.05 “Етнологія” / О. Турчак. – Львів, 1996. – 19 с.

¹⁰ *Любчик І.* Етнополітичні процеси на Лемківщині (90-ті рр. ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.05 “Етнологія” / І. Любчик. – Івано-Франківськ, 2008. – 20 с.

¹¹ *Васильченко М.* Громадсько-політична та культурно-освітня діяльність українців у Східній Словаччині (1945–1992 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 “Всесвітня історія” / М. Васильченко. – Львів, 2009. – 23 с.

¹² *Янчук О.* Становище української громади у Польщі (1980–1990): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 “Всесвітня історія” / О. Янчук. – Київ, 2015. – 18 с.

культури з культурою всього українського народу, що тільки підсилює аргументи на користь ідентифікації лемків, як органічної частини українського народу.

Особливістю роботи І. Любчика є Лемківщина як цілісний етнографічний регіон у галицькій та закарпатській її частинах. Автор розкриває форми й методи етнополітики різних урядів, з'ясовує її негативний вплив на національний розвиток лемків, визначає причини, які безпосередньо впливали на запізнілість та неоднорідний характер становлення української національної ідентичності лемків. Упродовж роботи автор обґрунтовує думку, що незважаючи на суттєві перешкоди, українська національна самоідентифікація серед населення регіону постійно прогресувала. Водночас на кінець 1930-х років цей процес не зміг охопити усієї Лемківщини, що проявилось в ідентифікаційних суперечностях в окремих її частинах.

Дослідниця М. Васильченко у своїй роботі простежує історію виникнення та діяльність громадських організацій українців Східної Словаччини, громадсько-політичну, освітню та культурну ситуацію у Словаччині, основні напрямки діяльності українців, а також політику органів місцевої влади і самоврядування щодо українських організацій в другій половині ХХ ст. Авторка робить спробу виокремити три періоди, упродовж яких вирішувалося українське питання, підсумовуючи, що на початок 1990-х років воно залишилося відкритим і його підсилили сепаратистські настрої русинських організацій та політичний русинізм в цілому¹³. У контексті дослідження дисертантка ідентифікує українське населення регіону як “українців” та “українців-русинів”.

О. Янчук, вивчаючи становище української громади у Польщі на тлі кризи 1980-х рр., торкається і проблем лемківської групи. Авторка стверджує, що наприкінці 1980-х років у Польщі всередині української громади відбулися істотні інституційні перетворення, які найбільше мали вплив на лемківську громаду, зокрема її остаточний розкол, який постійно підігрівався комуністичним режимом.

Доволі оригінальним у науковому вимірі й особливо актуальним в умовах сьогодення з'явилося в Ужгороді дисертаційно політологічною робота Н. Кічера¹⁴, присвячено питанням русинства, ідентифікації русинів, їх політико-правового статусу та можливостей впливу на етнополітику країн. В контексті розгляду проблемних питань в окресленому регіоні слушним є акцент авторки на історичній периферійності території в рамках різних держав, що варто враховувати під час порівняльного аналізу русинської спільноти в запропонованих країнах, враховуючи концепцію “центр – периферія”.

Дисертантка структурує розділи роботи за проблемним принципом, формулюючи їхні підрозділи по окремих країнах (Словаччина, Сербія, Польща та Україна), адже середовище проживання, зміна державної приналежності, пріоритетів етнополітики були визначальними факторами формування політичної свідомості та поведінки русинів.

¹³ *Васильченко М.* Громадсько-політична та культурно-освітня діяльність українців... – С. 11.

¹⁴ *Кічера Н.* Русини в етнополітиці країни центральної та південно-східної Європи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси” / Н. Кічера. – Чернівці, 2015. – 23 с.

Дослідниця відзначає неповну політичну суб'єктність русинів Словаччини, відносно низький рівень політичної активності лемків у Польщі, а постсоціалістичний період характеризує як культурницький етап становлення лемківського руху. Водночас висвітлюючи проблеми русинства в Україні, авторка підкреслює неоднозначність політики стосовно русинів з боку центральної та регіональної влади. У висновках вона обґрунтовує думку, що найдоцільнішим є узагальнене вживання стосовно русинів категорії “етнічність”, погоджуючись, таким чином, із західною традицією, де етнічність визначається як окрема група людей, що володіють певним ступенем зв'язків і солідарності, мають, принаймні латентно, уявлення про спільне походження та інтереси. Однак в Україні авторка розглядає русинів як етнографічну групу, автохтонну в регіоні проживання.

Важливим засобом самоідентифікації національних меншин у контексті інтеграційних процесів та духовного взаємозбагачення завжди була періодика. Друковане в ній слово забезпечувало збереження культури української спільноти, сприяючи розширенню меж її спілкування зі світом. Вивченню журналу “Дукля”, який почав виходити у 1950-х роках, присвячене дисертаційна робота В. Кушнір¹⁵. Автор вивчає періодичне видання крізь призму аналізу редакційної політики, структури, змісту, особливостей ідейно-тематичної та жанрово-стильової типології публікацій, визначаючи місце друкованого органу в українському культурному просторі Словаччини. Окремий підрозділ присвячений становленню української журналістики на теренах Словаччини у якому дисертант намагається відтворити історію української преси Пряшівського краю. Ретельно вивчаючи та аналізуючи усі номери видання, їхню проблемно-тематичну спрямованість автором дослідження відзначено, що поява видання “стало специфічно національним виявом самоідентифікації українців у чужій державі”¹⁶.

Окрему групу наукових досліджень становлять дисертаційні роботи, предметом яких є переселення українців пограниччя та розселення по всій території України. Перші дослідницькі студії В. Ткачука¹⁷ та В. Кіцака¹⁸ носили узагальнюючий характер щодо усіх переселенців із Закерзоння.

Зважаючи, що поселенням переселенців була охоплена практично вся територія УРСР, роботи поділяються в залежності від об'єкту георгафічних координат або й окремо взятих областей. Звуження загально історичного питання до меж

¹⁵ Кушнір О. Журнал “Дукля” (Словаччина, 1953–2004 рр.): організаційний, проблемно-тематичний та жанровий аспекти”: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соціальних комунікацій; спец. 27.00.04 “Теорія та історія журналістики” / О. Кушнір. – Київ, 2008. – 17 с.

¹⁶ Там само. – С. 13.

¹⁷ Ткачук В. Соціально-політичні процеси на західноукраїнських землях в перше повоєнне десятиріччя (1944–1954): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук спец. 07.00.01 “Історія України” / В. Ткачук. – Львів, 1998. – 17 с.

¹⁸ Кіцак В. Депортація українців з Польщі в УРСР у 1944–1946 рр. та їх соціально-економічна адаптація: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / В. Кіцак. – Чернівці, 2003. – 21 с.

окремо визначеної області зумовлене необхідністю поглиблення дослідження. Серед досліджень можемо виділити роботу Д. Байкеніча¹⁹ та Ю. Боднарчук²⁰.

Вивчаючи особливості депортацій, дисертант Д. Бойкеніч підсумовує, що більшість переселенців, яка була направлена до східних регіонів УРСР, походила з лемківських повітів: Кросненського, Новосандецького, Горлицького, Ясельського і Новоторзького, однією з причин чого було русофільство місцевого населення²¹. Проте із дослідження можемо зробити висновок, що настрої населення були дуже різні, часто діаметрально протилежні. Одні демонстрували щире проукраїнську налаштованість, наголошуючи, що нікуди їхати не бажають, для них Україна в їхньому краї, інші писали заяви цілими громадами з проханням „переселити їх “ в одну сім’ю з рідними братами Великої Радянської України”²².

Водночас мусимо відзначити, усе ж у роботі автором не вироблено єдиного концептуального положення щодо визначення лемків. Розкриваючи їх власну позицію щодо евакуації, дисертант пише “представники українських етнічних груп”.

Дослідниця Ю. Боднарчук у контексті заселення переселенцями окремих регіонів України концентрує свою дослідницьку увагу на Тернопільщині. У дисертації комплексно розглянуто основні та загальні закономірності розселення й адаптації українського населення, депортованого з Польщі впродовж 1944–1947 рр. Авторка відзначає, що найпотужніше в області була представлена лемківська спільнота (71 %), а решта припала на підляшуків із холмцями і надсянців, що загалом становило 44 % від усіх депортованих лемків.²³

Цікавими за своїм предметом дослідження стала поява окремих лемкознавчих досліджень у контексті психологічної науки²⁴. Метою статті є теоретичний аналіз історичних і соціально-психологічних чинників розвитку етнічної самосвідомості лемків. Автора-психолога цікавить насамперед суб’єктивний аспект етнічності, який охоплює: соціально-психологічні установки, цінності, стереотипи.

Загалом авторка доволі цікаво подає лемків стверджуючи, що первинно це етнографічна група, тобто група, яка існує в тому самому місці, де вона історично сформувалася, проте депортаційні процеси 1940-х років призвели до переселення всієї лемківської популяції. А тому в умовах сьогодення, стверджує авторка, доцільно розглядати лемків як етнічну групу, яка має власну історію, культура якої

¹⁹ *Байкеніч Д.* Переселення українців із Польщі до Східних областей УРСР у другій половині 1940-х років: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Луганськ, 2013 [Електронний ресурс] / Д. Байкеніч.. – Режим доступу: www.lemko.org/pdf/Baykenich-2013pdf

²⁰ *Боднарчук Ю.* Особливості розселення й адаптації на Тернопільщині українського населення, депортованого з території Польщі (1944–1947 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України”. / Ю. Боднарчук. – Чернівці, 2009.

²¹ *Бойкеніч Д.* Вказ. праця. – С. 74–75.

²² Там само. – С. 77.

²³ *Боднарчук Ю.* Вказ. праця. – С. 10, 13.

²⁴ *Шапаренко Ю.* Історичні та соціально-психологічні чинники розвитку етнічної самосвідомості лемків / Ю. Шапаренко // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць. – Київ, 2015. – Т. 10. – Вип. 27. – С. 645–654.

містить відмінні елементи, а її самосвідомість є не просто варіантом регіональної самосвідомості українського чи польського етносу.²⁵

Водночас не можемо погодитися, з думкою авторки, що від тривалого перебування в ембріональній етнографічній фазі національний елемент втрачає життєздатність, що становить для нього не меншу небезпеку, ніж прямий етноцид. А як же гуцули? Загалом ця студія відзначається доволі низьким репрезентативним рівнем наукового апарату, а дослідник саме на ньому робить висновки.

Проблематика українсько-польсько-словацького пограниччя в останні десятиліття стала доволі актуальною і серед польських наукових кіл. Зокрема, у Польщі спостерігаємо укріплення так званої історичної політики, відповідно до чораз менше варто згадувати про злочини, скоєні поляками щодо громадян іншої національності. Таку політику проводять не якісь маргінальні організації, а установи Республіки Польща: Інститут національної пам'яті, громадські та комерційні масс-медіа, різноманітні громадські організації. Курс польської влади на державну та етнічну асиміляцію корінного населення порубіжного простору з одного боку, та відносно демократичний устрій відродженої Польської держави – із іншого, наклали своє відображення на форми й механізми вияву українських національних інтересів, які віддавна привертають увагу вчених. Етнокультурний простір українсько-польсько-словацького пограниччя представлений рядом науково-дослідних робіт, серед яких хотілось би відзначити статейні публікації в наукових вітчизняних журналах Б. Гальчака, які фактично передували дисертаційній роботі вченого із Зеленої Гури у Польщі. Однак автор здебільшого обмежується польськими історіографічними джерелами й характеризує тільки лемків у Польщі. У своїх публікаціях дослідник переймається питанням “з'ясувати, що розуміється під етнонімом “лемки”, констатуючи при цьому, що це етнічна група. В контексті подібних дефінітивних означень дивним виглядає формулювання поняття “польські лемки”. На його думку, є всі підстави говорити про існування “лемківської дилеми”²⁶. Автор висуває питання: “Чи існує в окресленій ситуації можливість однозначного присуду, на підставі наукових досліджень, якої національності лемки? При цьому сам ніби відповідає, що наука не в стані дефінітивно окреслити національної приналежності лемків”²⁷. Не можемо погодитись із автором, коли він пише про лемків-переселенців у 1940-х роках, уживаючи абсолютно невідповідні поняття лемки-емігранти, біженці²⁸.

В інших роботах окремі висновки автора видаються сухим теоретизуванням на кшталт, “проблема лемків, на мій погляд, не в релігійному розколі, але у відсутності єдиної концепції “власного місця у Всесвіті”, не знайшовши своє місце в Європі лемки не можуть однозначно встановити свою ідентичність”²⁹.

²⁵ Там само. – С. 648.

²⁶ Гальчак Б. Проблеми національної ідентичності лемків в Польщі / Б. Гальчак // Етнічна історія народів Європи. – Київ, 2008. – Вип. 26. – С. 21, 22.

²⁷ Там само. – С. 23.

²⁸ Там само. – С. 26.

²⁹ Гальчак Б. Лемківські перспективи на XXI століття / Б. Гальчак // Історичний архів. Наукові студії: зб. наук. праць. – Миколаїв: Вид-во УДУ ім. Петра Могили, 2012. – Вип. 8. – С. 19, 20.

У Польщі викладачами Інституту політології Зеленогірського університету шість років тому започатковане міждисциплінарне дослідження населення Карпат. У 2006 р. відбулася Перша міжнародна конференція: “Лемки, бойки, русини – минуле, сучасність, майбутнє”, за результатами якої був опублікований перший випуск видання по темі конференції. Через два роки відбулася наступна конференція “Лемки, бойки, гуцули, русини – історія, сучасність, матеріальна і духовна культура”, результатом якої були опубліковані матеріали виступів у другому томі збірника. У 2010 р. разом із колегами Закладу Східної Європи Інституту історії Поморської академії у Слупську та за підтримки однієї з головних лемківських організацій у Польщі – “Об’єднання лемків” – було підготовлено третій том. У вересні 2011 р. у Слупську було продовжено цикл конференцій зазначеної тематики, підсумком виступів стала публікація у 2012 р. четвертого тому збірника, зміст якого презентувала для допитливого українського читача Т. Пронь³⁰. Водночас авторка чомусь уживає доволі різноманітну дефінітивну складову стосовно перелічених груп “субетнічні групи українського народу, які заселяли Карпати”, „етнічні групи українського народу”, що засвідчує відсутність чіткого теоретично обґрунтованого вживання дефініцій щодо населення регіону.

У цьому контексті хотілось би згадати і працю Р. Кабачія,³¹ який є українським дослідником із Херсонщини. Вказане монографічне видання є дещо виправленою версією його кандидатської дисертації, яку він написав під керівництвом проф. Тадеуша Радзика і захистив у Люблині в університеті Марії Кюрі-Склодовської. Дослідження є виразно поділене на дві частини. У першій автор описує сам процес переселення українців (до кінця 1946 р.), у другій – долі переселених на південь України і тих, хто утік звідти в західні області.

Загалом у майбутньому польським дослідникам варто було би більшою мірою використовувати архівні фонди України, зважати на праці та інтерпретацію українських істориків.

Хотілось би особливо відзначити ряд наукових дисертаційних праць, у Російській Федерації, яких останнім часом почастишало. Одним із найновіших є робота М. Дронова³². Ставши словацьким стипендіатом, автор почав студіювати провідні архівні установи Словаччини, проте науковий плюралізм та об’єктивність не визначали авторську інтерпретацію першоджерел. Натомість домінували політична упередженість та тенденційний підхід. Робота виконана у Федеральній державній бюджетній установі відділі східного слов’янства Інституту слов’янознавства

³⁰ Пронь Т. Історія, сучасність, матеріальна і духовна культура лемків, бойків, русинів у проблемному полі інтердисциплінарних досліджень / Т. Пронь // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Історія. – Миколаїв, 2012. – Т. 207. – Вип. 195. – С. 110–115.

³¹ Kabaczij R. Wgnani na stepy. Przesiedle nie ludności ukraińskiej z Polski na południe Ukrainy w latach 1944–1946 / R. Kabaczij. – Warszawa: Wydawca: Związek Ukraińców w Polsce, 2012.

³² Дронов М. Роль Греко-католической церкви в формировании этнонациональной идентичности русинов Словакии (1919–1938): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. ист. наук: спец. 07.00.03 “Всеобщая история” / М. Дронов. – Москва, 2014.

Російської Академії Наук. Дисертант пише, що “незавершеність національних процесів в русинському середовищі разом з політизацією русинського питання змушувало його дати спеціальне визначення етноніму русини, який в дисертації використовується виключно в етномовному контексті, об’єднуючи всіх автохтонних східнослов’янських жителів Карпатського регіону незалежно від конкретних форм їх етнонаціональної ідентичності”.

Російський дослідник звертає увагу на малу кількість робіт із русиністики в українській історіографії. Автор зауважив наше монографічне дослідження “Етнополітичні процеси на Лемківщині наприкінці XIX – 30-ті роки XX ст.” (2009 р.), але водночас важко погодитись із його критикою, а ще важче її проігнорувати. Даючи оцінку дослідженню, дисертант стверджує, що монографія “Багато в чому, присвячена словацьким русинам, яких автор відносить до лемків, а територію їх проживання, відповідно, до “уявляємої Лемківщини”, “процеси у Східній Словаччині розглядаються з апіорі українцетричних позицій, що дещо знижує цінність даної, можна сказати, піонерської для української науки, роботи”³³.

Аналізуючи російські історіографічні джерела з проблем русиністики, можемо стверджувати, що у списку „наукових звершень” вже формуються певні “наукові школи”. Першість належить К. Шевченку – професору Мінського філіалу РГСУ, одночасно викладачу кафедри історії південних і західних слов’ян історичного факультету Білоруського державного університету. 2008 р. він захистив у Московському державному університеті імені І. В. Ломоносова докторську дисертацію на тему “Лужицьке питання і Чехословачія в 1918–1948 рр.” Перед тим, 2006 р., у Москві побачила світ його праця “Русини і міжвоєнна Чехословачія. До історії етнокультурної інженерії”. Після захисту докторської дисертації 2010 р. автор зробив спробу розширити свою творчість у більш ґрунтовній праці. У Москві побачила світ його монографія “Слов’янська Атлантида: Карпатська Русь и русини в XIX – першій половині XX ст.”³⁴. Підсумовуючи свої студії, автор відзначає, що “специфічною рисою русинського культурного життя був відчутний розрив між русинською “високою культурою” створеною поколіннями русофільської інтелігенції орієнтованою на російську літературну мову і російську культуру, і народною “низькою” культурою, розмовні діалекти якої були дуже далекі від російської літературної мови, що створювало об’єктивні проблеми в освоєнні російської культурної спадщини широкими прошарками русинського населення”³⁵.

Спробу внести свою лепту в популяризацію русиністики в Росії зробив Г. Міронов,³⁶ який підготував дисертаційну роботу зі спеціальності “Всесвітня історія”, захист якої відбувся в Ростові-на-Дону в грудні 2013 р. Дисертація виконана

³³ Там само.

³⁴ Шевченко К. Словянская Атлантида: Карпатская Русь и русины в XIX – первой половине XX вв. / К. Шевченко. – Москва: Издат. Дом “Регнум”, 2010. – 414 с.

³⁵ Там само. – С. 384.

³⁶ Мионов Г. Исторический аспект проблемы идентификации русинского этнокультурного сообщества: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. ист. наук: спец. 07.00.03 “Всеобщая история (соответствующего периода)” / Г. Мионов. – Ростов-на-Дону, 2013. – 26 с.

на кафедрі історичної політології історичного факультету Южного федерального університету. Обґрунтовуючи актуальність роботи, автор пише, що “русини – це унікальна слов’янська етнічна група, яка проживає в основному в Центральній і Східній Європі”. Дисертант визнає, що після Другої світової війни русофільський відлам майже повністю втрачає свої позиції, оскільки Радянський союз не цікавила русофільська орієнтація Карпатського регіону. Всі русини були визнані українцями. Водночас сам зауважує, що “в постсоціалістичний період велику популярність набула теорія про існування окремого русинського народу. Але в цієї теорії є свої варіанти за яким русини належать до “русского мира”, “русской цивилизации” про що говорять русини Закарпатської області і деяких інших країн Карпатського регіону, або представляють собою європейців, які не мають зв’язків з Росією”³⁷.

В умовах сьогодення своєрідним центром із пропаганди русиністики в Росії та за її межами є міжнародний історичний журнал „Русин”. Метою видання є публікація досліджень із історії, культури й мови так званих русинів. Журнал заснований 2005 р. громадською асоціацією “Русь” у Кишиневі. Однак від 2015 р. співзасновником журналу став Томський державний університет, під егідою якого й тиражується це видання. Виходить журнал “Русин” за сприяння першоієрарха Російської православної церкви за кордоном митрополита Лавра та включений в перелік рецензованих наукових видань, у яких можуть публікуватися основні наукові результати дисертаційних робіт на здобуття вчених ступенів кандидата та доктора наук із культурології, літературознавства, мовознавства, історичних наук і археології. З 2011 р. Русин індексується в базі даних Scopus, а від 2015 р. став міжнародним виданням. Від 2009 р. журнал “Русин” одержує грантову підтримку фонду “Русский мир”. Під егідою журналу щороку проводяться 2-3 міжнародні конференції,³⁸ матеріали яких і друкуються на сторінках видання.

Отже, російський чинник був і залишається важливою складовою етнополітики в контексті нагнітання зовнішньополітичних впливів в умовах українсько-польсько-словацького пограниччя впродовж усього періоду новітньої історії. Можемо констатувати, що російський науковий дискурс останніх десятиліть еволюціонує від поодиноких спроб авторів розглядати лемків-русинів у поодиноких статтях до виділення окремих тем під патронатом провідних академічних установ, університетських центрів у дисертаційні роботи. Представники російської науки, ігноруючи усіма принципами наукового плюралізму, на доволі обмежених та свідомо визначених джерелознавчій базі намагаються робити штучно сформовані та політично заангажовані висновки. Наукові роботи російських учених даної проблематики характеризуються відсутністю зважених оцінок з питань суспільно-політичного життя на пограниччі та відсутністю аргументованих висновків.

Загалом можемо стверджувати, що проблематика досліджень населення з українсько-польсько-словацького пограниччя, яка в радянські часи була просто викреслена із наукового простору, останні десятиліття стає доволі популярною серед наукових зацікавлень дослідників, причому, як не парадоксально, переважаючи в

³⁷ *Мионов Г.* Исторический аспект проблемы идентификации... – С. 16.

³⁸ Русин (Томск). – 2015. – № 3(41) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Journals.tsu.ru

зарубіжній історіографії. Її предметне поле є найрізноманітнішим у міждисциплінарному вимірі. Водночас залишається очевидним, що багато представників польської та особливо російської історіографії продовжують перебувати під впливом тенденційних підходів. На сьогодні, однією зі складових вивчення населення західного порубіжжя є насамперед усталення дефінітивного апарату та вироблення єдиних методологічних підходів, результатом яких стане формування нової парадигми історіографічних напрацювань із вивчення регіону.

Ігор Любчик. Населення з українсько-польсько-словацького порубіжжя у предметному полі наукових дискурсів Центрально-Східної Європи (міждисциплінарний вимір)

Проблематика досліджень населення з українсько-польсько-словацького порубіжжя упродовж останніх десятиліть стає доволі популярною. Її предметне поле є найрізноманітнішим у міждисциплінарному вимірі. Водночас багато представників польської та особливо російської історіографії продовжують перебувати під впливом тенденційних підходів. Сьогодні однією зі складових вивчення західного порубіжжя є насамперед усталення дефінітивного апарату та вироблення комплексних методологічних підходів, результатом яких стане формування основ нової парадигми історіографічних напрацювань із вивчення регіону.

Ключові слова: історіографія, лемки, порубіжжя, регіон, русини.

Igor Lubchik. Population of the Ukrainian-Polish-Slovak borderlands in the subject field of scientific discourses of Central and Eastern Europe (interdisciplinary dimension)

Abstract The research issue of problem of investigations of population of Ukrainian-Polish-Slovak borderlands become quite popular during the last decades. Its subject is the most diverse within the limits of interdisciplinary dimension. A lot of representatives of Polish and Russian historiography continue to be influenced by tendentious approaches. Today one of the components of studying of western borderlands is firmly establishing of conceptual apparatus and elaborating of complex methodological approaches. Establishing the foundations a new paradigm for the study of historiographical investigations of the region will be the result of it.

Keywords: historiography, Lemkies, borderlands, region, Rusyns.